

Theoloog Erik Borgman over gem eenschapszin

Het is een misvatting om te denken dat een gemeenschap een gesloten groep mensen is, zegt theoloog Erik Borgman. Integendeel, een gemeenschap staat juist open voor andersdenkenden. In dit interview vertelt hij aan redacteur Remko Ebbers over gemeenschapszin.

Remko Ebbers

Erik Borgman (1957) is een leken-dominicaan en was tot juni van dit jaar hoogleraar theologie aan de Universiteit van Tilburg. Hij is bekend om zijn bevrijdingstheologische en cultuurtheologische werk, en heeft verschillende boeken en essays geschreven over religie en samenleving. Borgman is bij het grote publiek bekend als lid van het theologisch elftal van dagblad Trouw.

Waar komt gemeenschapszin volgens u vandaan?

Van Onze Lieve Heer. Mens zijn is gemeenschapszin. Wij kunnen niet zonder elkaar, we hebben de ander nodig op allerlei niveaus. Het is zo elementair dat de vraag waar gemeenschapszin vandaan komt in mijn ogen tamelijk onzinnig is. Dat is hetzelfde als vragen waar de aarde voor is.

kennen en proberen het af te weren. Dat we ons juist geroepen zouden moeten weten nieuwe vormen van gemeenschap op te bouwen, daar is niet zo veel van te merken. Gemeenschapszin is uiteindelijk het gevoel uitgenodigd te zijn om ergens bij te horen. Dat is tegengesteld aan het individualisme van nu. De mens is in eerste instantie ontvankelijk. Dat geldt voor alles: als er niet tegen ons wordt gepraat, leren wij geen taal. Als we niet worden gevoed, sterven we van de honger. Als niemand van ons houdt, wordt het niets met ons als mens. De psychologie weet dat wel, maar lokaliseert de behoefte aan gemeenschap vervolgens toch weer in het individu. Maar zonder gemeenschap geen individuen.

Is er meer vraag of belangstelling voor gemeenschapszin dan 10 of 20 jaar geleden?

Gemeenschapszin staat zeker in de belangstelling. Een tijd lang gold het als iets belegens, iets dorps. Vanaf de negentiende eeuw speelt de moderne samenleving met haar arbeidsdeling de mensen uit elkaar. Van kleine gemeenschappen voel je je deel, in grote gemeenschappen heb je een functie. De gemeenschap waarvoor je als bus-

anders en hebben alles veranderd. Lang gold gemeenschap daarom als een conservatief thema. Maar bij waarachtige gemeenschapszin hoort nu juist dat je verwelkomt wat de ander inbrengt. Dat maakt de gemeenschap rijker. Ik zou daarom zeggen: laten we blij zijn dat er zich mensen bij ons voegen die nieuwe dingen willen en kunnen wat wij niet kunnen.

Ik ben benieuwd wat u van online-gemeenschappen vindt?

Zelf ben ik niet zo van sociale media en online. Dat is geen oordeel, maar het past niet bij mij. Ik ben zeker geen aanhanger van de harde tegenstelling tussen 'virtuele' en 'echte' gemeenschap. Er zijn allerlei manieren waarop mensen verbonden kunnen zijn, ook online. Een probleem is wel dat online contacten alles dreigen weg te filteren wat je niet wilt zien of weten. Als je alleen met anderen contact wilt als zij op hun best zijn, wordt het snel een illusie van gemeenschap. Online kun je mensen wegglikken als je het gesprek niet meer leuk vindt. Als je de computer uit doet, ben je weg. In het echte leven kan dat niet. De daklozen zijn in je straten en maken je duidelijk dat je iets met ze moet, dat je verantwoordelijk voor ze bent.

daar klinkt in Nederland na vier zinnen al: Wat hebben we er nu concreet aan? Alsof een beter begrip niets zou zijn. Universiteiten zijn tegenwoordig ook veel bezig met het oplossen van problemen. Maar naar mijn mening moet de academische wereld problemen zoeken, want daar valt van te leren. In de Nederlandse samenleving zit iets anti-intellectualistisch. Wij zijn pragmatisch, en laten we wel zijn, dat heeft ons geen windeieren gelegd. Onderdeel van polderen is ook de onuitgesproken afspraak om sommige dingen niet te bespreken. Maar op dit moment is dat een probleem. Hans Boutellier, bijzonder hoogleraar Polarisatie & Veerkracht aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, heeft het over de 'pragmacratie'. In de huidige samenleving worden geen principiële vragen gesteld, zo laat hij zien. Er worden praktische oplossingen gezocht waar iedereen mee kan leven. Maar er komen steeds meer problemen waarvoor we op deze manier geen oplossing kunnen vinden. En zijn er dan echt geen absolute waarden, bijvoorbeeld het leven van de aarde? En zijn er geen dingen die wij nooit mogen doen?

Wat zou de basis moeten zijn van gemeenschappen zoals u die ziet?

We hebben gemeenschappen nodig die waardegedreven zijn, ergens voor staan, mensen in beweging brengen rond een idee of een visie. Hier komen wat mij betreft de religieuze traditie in beeld. Niet omdat die ons vertellen wat van waarde is, maar omdat die het besef hebben dat er altijd meer is dan wij vanuit ons perspectief kunnen zien. Anderen met heel andere opvattingen zijn ook kinderen van God. Het andere is ook deel van de schepping en mag bestaan. Als je dat erkent, hoe zorg je dan dat ook het andere vrij is om op een eigen manier bij te dragen aan de gemeenschap. Deze bijdragen hebben we nodig om onze eigen beperkte visie te

doorbreken. De vraag hoe wij elkaar ruimte geven om afwijkende visies in te brengen, is in Nederland geen deel van de politieke discussie.

Uw kritiek op huidige moderne individualisme en de roep om zingeving klinken alsof u het jammer vindt dat de verzuiling is afgeschaft.

Het is onzin om naar welke eerdere fase dan ook terug te willen. Maar in mijn visie hebben wij een verkeerd beeld van de verzuiling en de ontzuiling. Alsof er alom kleinzieligheid heerste. Maar de zuilen konden wel van boven tot onder een gemeenschap achter een idee krijgen. Van boer via ambtenaar tot advocaat, van Limburg tot Amsterdam werd een inzet gedeeld en waren er verbindende ideeën over hoe de samenleving eruit moest zien. Met de ontzuiling is ook veel inhoudelijke inzet verdwenen. De plaats is ingenomen door wat *social engineering* heet: van bovenaf wordt bepaald wat gewenst gedrag is en dat wordt bevorderd en gestimuleerd. Ik pleit al lang voor een historische herwaardering van de periode van de verzuiling. Daar waren aanzetten hoe een pluralistische maatschappij tegelijkertijd door idealen beziel kan zijn.

Er is een typisch Nederlandse allergie tegen ruimte voor religieuze overtuigingen in de politiek om religie een plek te geven in de politiek. Waar geloof je ten diepste in, waar vertrouwen je je aan toe? Maatschappelijke keuzes hebben altijd ook deze dimensie. Dus moeten ze in de politiek aan de orde kunnen komen. De belangrijke vragen voor mensen zijn: wat hoop je voor je kinderen? Waar ben je bang voor en waar vertrouwen je op? Een hoopvolle samenleving vraagt om vertrouwen in wat principieel onbekend is, de toekomst namelijk en ons gezamenlijk vermogen haar vorm te geven. Juist een politiek die gebaseerd is op de overtuiging dat het anders kan en moet, leeft van geloof.

Kunnen er meerdere gemeenschappen naast elkaar of door elkaar bestaan?

Natuurlijk kan dat. Al zijn er verschillen, er is voldoende overlappende consensus om de ander op zeker hoogte te waarderen. Dat is het klassieke idee van leven in de stad.

Hoe kun je gemeenschapszin bevorderen als daar zoveel behoefte naar lijkt te zijn?

Laten we om te beginnen afspreken dat wij het onszelf verbieden de ander te verachten. Laten we vervolgens een rem zetten op onze neiging alles te juridificeren. We moeten weer leren fundamentele gesprekken te voeren, niet proberen elkaar onze wil op te leggen. We moeten beter leren opletten. Gaat het wel goed, en gaat het wel goed met iedereen? De meest hoopvolle politiek zie je wat mij betreft in de gemeenten. Burgemeesters van grote en middelgrote steden zijn erop uit het dagelijks leven voor al hun burgers goed te maken. Zij weten dat zij niemand kunnen uitsluiten. Ik vind het in die context ook buitengewoon interessant dat zoveel gemeenten voor de Spreidingswet zijn. Als links dat nu eens probeerde te begrijpen en van deze open visie op gemeenschap nu eens politiek zou weten te maken. ●

Erik Borgman
(eigen foto)

'Als niemand van ons houdt, wordt het niets met ons als mens.'

Hoe is het met de huidige staat van gemeenschapszin?

Er is wel verlangen in de samenleving naar gemeenschap en het opbouwen ervan, maar dat krijgt weinig ruimte. Dat begint al op de scholen, waar leerlingen worden aangemoedigd om te kiezen wat economisch zinvol is in plaats van wat ze zelf belangrijk vinden om zich voor in te zetten. Daarom zijn we bang dat de andere onze concurrent is of nog erger, onze tegenstander. Dat leidt ertoe dat wij het nieuwe niet meer willen leren

chauffeur op tijd probeert te rijden, is tamelijk abstract. De sociologie is ontstaan om te begrijpen waarom grote samenlevingen niet uit elkaar vallen en hoe we dat kunnen bevorderen. We leven nu weer in een tijd waarin we zoeken naar vormen van samenhang. Ook gevoelsmatig is er een terugkeer naar gemeenschapszin. Veel mensen voelen zich ontheemd en zoeken een thuis. Als ze zich vervolgens afvragen waarom zij zich ontheemd voelen, zijn zij geneigd nieuwkomers daarvan de schuld te geven. Die zijn immers

In de politiek lijkt het begrip gemeenschap plat en eendimensionaal. Je hoort erbij of niet en iedereen moet hetzelfde denken. Anders lig je er uit.

Een groot probleem in Nederland is dat intellectuele discussies heel weinig doorsijpelen naar de politiek. Geen wetenschapper die zich bezig houdt met migratie denkt nog dat er een samenleving kan bestaan zonder migratie. Maar de politiek blijft maar bezig met het bestrijden van migratie. Waar in andere landen de publieke discussie vol filosofische noties zit,